

УДК: 381.1+351.82

DOI: <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-173-183>

Дорошенко Ганна Олександрівна,

*доктор економічних наук, професор, за-
відувач кафедри економіки та менедж-
менту, Харківський національний уні-
верситет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків,
вул. Міроносицька, 1, кім. 3-21, тел.: +38
050 199 32 57, email: anyadoroshenkonew@
gmail.com*

ORCID: 0000-0002-5535-8494

Дорошенко Анна Александровна,

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой экономики и менед-
жмента, Харьковский национальный уни-
верситет им. В. Н. Каразина, г. Харьков,
ул. Мironosichskaya, 1, ком. 3-21, тел.: +38
050 199 32 57, email: anyadoroshenkonew@
gmail.com*

ORCID: 0000-0002-5535-8494

Doroshenko Hanna Alexandrovna,

*Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Economics and Management,
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Mironosicka Str., 1, of. 3-21, tel.: +38 050
199 32 57, email: anyadoroshenkonew@gmail.com*

ORCID: 0000-0002-5535-8494

КОРУПЦІЯ ЯК ПЕРЕПОНА СТАЛОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Анотація. Дослідження присвячене аналізу корупції та тіньової економіки в Україні крізь призму архетипного підходу. Зокрема розглянуто формування відношення до тіньової економіки під дією фактора колективного несвідомого. У процесі еволюції кожний народ формує власний менталітет як віддзеркалення накопиченого спільного досвіду, як усвідомлення свого місця у світі й світу в собі, як спосіб пізнання та пояснення явищ навколишнього середовища. Формування менталітету народу багато в чому має несвідомий характер, але саме він визначає основні цінності та еталони людської поведінки загалом, почуття та прийнятні стандарти окремого індивіда. Ментальність, відсутність загально визнаної та пропагандованої національної ідеї і стратегії розвитку, напрацьованої практики застосування механізмів ефективної передачі влади та “соціальних ліфтів” призводять до домінування приватних інтересів над публічними, а безкарність — до

зростання корупції з усіма гілками влади і формування “паравлади”, “параекономіки”. Для підтвердження цієї тези в роботі детально вивчено вплив тіньової економіки на фіскальну політику держави, проаналізовано сутність та значення показників корупції та показників контролю за корупцією, отримані результати зіставлені з аналогічними показниками країн ближньої Європи та ЄС, зроблено висновки та надано авторські рекомендації щодо подальших кроків у вирішенні проблеми боротьби з “параекономікою” в Україні не лише в площині економічних зрушень, а й у проведенні інформаційно-виховної роботи в цьому напрямі. Основною метою та стратегічним пріоритетом щодо боротьби з корупцією в Україні має стати створення умов суспільного неприйняття цього явища, зміна стандарту громадської поведінки і, паралельно з цим, підвищення інвестиційної привабливості країни, оптимізація податкової та регуляторної політики та ін.

Ключові слова: тіньова економіка, “параекономіка”, колективне несвідоме, економічне зростання, податкові втрати, корупція.

КОРРУПЦИЯ КАК ПРЕПЯТСТВИЕ УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ УКРАИНЫ (АРХЕТИПИЧЕСКИЙ ПОДХОД)

Аннотация. Исследование посвящено анализу коррупции и теневой экономики в Украине сквозь призму архетипического подхода. В частности рассмотрено формирование отношения к теневой экономике под действием фактора коллективного бессознательного. В процессе эволюции каждый народ формирует собственный менталитет как отражение накопленного совместного опыта, как осознание своего места в мире и мира в себе, как способ познания и объяснения явлений окружающей среды. Формирование менталитета народа во многом имеет бессознательный характер, но именно он определяет основные ценности и стандарты человеческого поведения в целом, чувства и приемлемые стандарты отдельного индивида. Ментальность, отсутствие общепризнанной и пропагандируемой национальной идеи и стратегии развития, наработанной практики применения механизмов эффективной передачи власти и “социальных лифтов” приводят к доминированию частных интересов над общественными, а безнаказанность — к росту коррупции со всеми ветвями власти и формированию “паравласти”, “параэкономики”. Для подтверждения этого тезиса в работе проанализированы сущность и значение показателей коррупции и показателей контроля за коррупцией, полученные результаты сопоставлены с аналогичными показателями стран ближней Европы и ЕС, сделаны выводы и даны авторские рекомендации по дальнейшим шагам в решении проблемы борьбы с “параекономикой” в Украине не только в плоскости экономических реформ, но и в проведении информационно-воспитательной работы в этом направлении. Основной целью и стратегическим приоритетом борьбы с коррупцией в Украине должно стать создание условий общественного неприятия этого явления, изменение стандарта общественного поведения и, параллельно с

этим, повышение инвестиционной привлекательности страны, оптимизация налоговой и регуляторной политики и т. д.

Ключевые слова: теневая экономика, “параэкономика”, коллективное бессознательное, экономический рост, налоговые потери, коррупция.

CORRUPTION AS AN OBSTACLE TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE (ARCHETYPAL APPROACH)

Abstract. The current study is devoted to the analysis of corruption and the shadow economy in Ukraine through the prism of the archetypal approach. In particular, the formation of the relation to the shadow economy under the influence of the factor of the collective unconscious is considered. In the process of evolution every nation forms its own mentality, as a reflection of the accumulated common experience, as awareness of its place in the world and the world in itself, as a way of knowing and explaining the phenomena of the environment. The formation of the mentality of the people is largely unconscious, but it defines the basic values and standards of the human behaviour in general, the feelings and acceptable standards of an individual. The mentality, the absence of a generally accepted and propagandized national idea and strategy of development, the practice of applying mechanisms for the effective transfer of power and “social lifts” lead to the domination of private interests over the public, and impunity — to the growth of corruption with all the branches of power and the formation of a “para-power”, “para-economy”. To confirm this thesis in the work the influence of the shadow economy on the fiscal policy of the state is analyzed in detail, the essence and significance of the indicators of corruption and indicators of corruption control are analyzed, the results obtained are compared with similar indicators of the countries of the near Europe and the EU, conclusions are made and author’s recommendations for further steps in solving the problem of struggle with “para-economy” in Ukraine not only in the area of economic changes, but also in conducting information and educational work in this direction.

Keywords: shadow economy, “para-economy”, collective unconscious, economic growth, tax losses, corruption.

Постановка проблеми. Корупція в Україні є одним із головних бар’єрів для зростання економіки, підвищення рівня життя та європейської інтеграції. Поняття “тіньова економіка” та “корупція” у нашій країні тісно переплетені. Тіньова економіка відображає активну нелегальну економічну діяльність, низький юридич-

ний та податковий рівень свідомості юридичних та фізичних осіб, а також провокує високий рівень корупції у державному секторі. Після політичних змін 2013–2014 рр. вирішення цих проблем було проголошено пріоритетним напрямом економічних реформ. Проте реалізація будь-яких заходів, що пов’язані з корупцією

лише у цій площині, без урахування процесів, що відбуваються в масовій свідомості суспільства, не дають позитивного результату. При цьому значущість впливу ірраціональної сфери масової свідомості, зокрема масового несвідомого, взагалі не враховується. Виключно високий рівень корупції як ключової ланки тіньової економіки в Україні ставить під загрозу засади розбудови демократичної, незалежної і сильної держави, суттєво підриває перспективи економічного зростання країни, зокрема, перешкоджаючи приватним інвестиціям. Тому скорочення частки “тіні” в офіціальній економіці є вкрай необхідним для прискорення процесу економічної інтеграції нашої країни в Європейський простір. Це повинно ґрунтуватися на врахуванні впливу масового несвідомого на основні соціально-економічні процеси.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом чималого часу корупція як об’єкт дослідження розглядалася у розрізі аналізу тіньової економіки. Вчені, дослідники та представники національної економічної думки з середини ХХ ст. активно працюють над вирішенням проблеми існування тіньової економіки, “параекономіки”, виявлення її факторів та способів протидії. Теоретичним засадам дослідження цього явища у 70-х роках минулого століття присвятили себе Г. Мюрдаль, Л. Лавруша, Дж. Гелбрейт, Ф. Хайєка та ін. Різні теоретичні аспекти проблеми тіньової економіки, особливо в контексті причинності процесів тінізації, бачимо у таких українських

дослідників, як А. Власюк, В. Базилевич, І. Мазур, А. Барановський, П. Ніколенко, М. Флечук.

На сучасному етапі теоретичного розвитку сутність заходів протидії корупції в Україні, на жаль, полягає у боротьбі з наслідками, а не причинами, що є ідеологічно неправильним. Причинність корупції у національному контексті потребує поглибленого вивчення, враховуючи її специфіку в Україні, соціально-економічні та історичні передумови її формування.

Мега статі полягає у дослідженні й оцінюванні тіньового сектору України, її корупційної складової, виявлення можливих шляхів боротьби з цією проблемою на різних рівнях реалізації державної політики.

Виклад основного матеріалу. Наявність “параекономіки”, тобто тіньового сектору, що існує паралельно з офіційною економікою, стає глобальною проблемою сучасності. В Україні вирішальну роль у його розвитку зіграли повільні темпи і непослідовність економічних перетворень, втома населення від злиднів та неефективної влади. Тому “параекономіка” виступає не стільки причиною, скільки наслідком деформації легальної економіки.

Можна виокремити кілька основних факторів високого рівня тіньової економіки в Україні [1, с. 95]:

- високий рівень податкового навантаження на підприємство;
- корупція в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- погані умови для ведення бізнесу.

Наявність високого рівня корупції дає можливість суттєво знизити

ймовірність своєчасного виявлення факту ухилення від сплати податків, а недосконале законодавство дає змогу зменшити до мінімуму податкові платежі. При цьому розповсюдженою практикою є підтримання підприємств у стані збитковості з метою ухилення від сплати податків та отримання і відмивання величезних тіньових доходів.

Високий рівень тіньової економіки в Україні має безліч негативних наслідків, головні з них [2, с. 136]:

- втрата податкових надходжень, а також результат — ускладнення виконання державою своїх фінансових зобов'язань перед суспільством та посилення нерівномірності податкового тиску;

- скорочення інвестиційних ресурсів в Україні;

- розповсюдження недовіри до влади, що закріплює сприйняття незаконних способів вирішення питань як нормальних;

- збільшення кількості економічних злочинів через неможливість вирішення трудового спору в суді або в комісії з вирішення трудових спорів у зв'язку з відсутністю правової основи вирішення трудових конфліктів між агентами, зайнятими в тіньовому секторі, широкомасштабний розвиток організованої злочинності, що веде до втрати здатності держави її регулювати, контролювати та виконувати інші соціально важливі функції.

Проте громадяни України усвідомлюють вигоду бути офіційно непрацевлаштованими — відсутність прибуткового податку, додаткових податкових відрахувань, що приводить до підвищення чистої заробіт-

ної плати “на руки”, свобода вибору та зміни сфер своєї діяльності в найкоротші терміни. Однак зворотною стороною медалі є зниження добробуту самих громадян [2, с. 148], оскільки зменшується бюджетна спроможність, а відповідно і ступінь задоволення суспільства якістю та обсягом послуг, що фінансуються з бюджету.

Виходячи з оприлюднених даних [3; 4], середні податкові втрати внаслідок функціонування тіньової економіки в Україні в період 2012–2018 рр. становили близько 22,6 % від офіційного ВВП, виконуючи свою діяльність підпільно.

Основний негативний вплив тіньової економіки на ефективність держави простежуємо у посиленні корупції в усіх функціональних підсистемах державного апарату. Корупція була і залишається однією з найбільших перешкод на шляху до реформ економіки України. Вона загрожує самому існуванню держави; це головна перешкода для підвищення рівня життя, економічного розвитку, громадянського суспільства, боротьби зі злочинністю. Українська корупційна система є також основною перешкодою для розвитку бізнесу, залучення іноземних інвестицій та передових технологій в економіку [5, с. 32].

Перед тим як перейти до аналізу впливу цього фактора на економіку зауважимо, що за останні 5 років кількість українців, хто вважає, що рівень корупції зростає, збільшилася з 49 до 61 %. Найбільшою проблемою, що заважає розвитку країни, є корупція — це зазначили 79 % населення. Але при цьому досі ко-

жен п'ятий українець дає хабарі [6]. Тобто ми бачимо певний дисонанс між тим, як оцінюють це явище і як поступають самі українці. З позиції раціоналізму пояснити це складно, але використання понять колективного несвідомого та архетип дає площину для роздумів над такою ситуацією. Наприклад, для Юнга — “колективне несвідоме — це глибинний шар психіки людини, що є глибшим за рівень індивідуального несвідомого, спільним для всіх людей як результат історії людства” [7]. Воно формується з історичних і навіть доісторичних колективних переживань, що проявляються в характерних моделях поведінки та еталонах мислення кожної людини. Архетипи забезпечують основу поведінки, структурування особистості, розуміння світу, властиве тій чи іншій етнічній групі, внутрішню єдність і взаємозв'язок культури і взаєморозуміння [8]. При цьому, як зазначає О. В. Сушій, “звертаючись до вивчення масової свідомості, дослідники виокремлюють два рівні: первинний (іраціональний, емоційно-дієвий), заснований на яскравому емоційному переживанні певної соціальної проблеми (війна, революція, масштабна економічна криза), яка викликає загальну заклопотаність; і вторинний (раціональний) рівень, що включає різні когнітивні компоненти: загальнодоступні знання, масово обговорювану і поділяючу інформацію, що поширюється через чутки і ЗМІ” [9]. Таким чином, людина, заперечуючи на емоційно-духовному рівні корупцію, готова вирішувати необхідні для неї питання через дачу хабара. Колективне несвідоме визначає суспільну свідомість.

І. Кресіна [10] виділяє три рівні національної свідомості: буденний, теоретичний, державнополітичний. Буденний рівень характеризується єдністю свідомих і несвідомих, ментальних і архетипних елементів національної свідомості. Теоретичний рівень — це науково обґрунтовані чи мистецьки осмислені ідеї, концепції, програми, світоглядні орієнтації, що характеризують інтелектуальний потенціал нації. Державнополітичний рівень — це той рівень національної свідомості, на якому безпосередньо фіксуються і формуються національні інтереси, політичні вимоги, державна політика. Таким чином, на рівні індивіда, держави, суспільства формується запит на формування ідеології, політичних сил, програм, спрямованих на формування образів, що не визнають корупцію як нормальне явище на будь-якому рівні буття.

У рамках дослідження було розглянуто найпопулярніші індикатори корупції та зіставлено їх з міжнародною перспективою для України. Ми порівняли рівень корупції в Україні з таким самим показником у країнах з низьким та середнім доходом (Центральна, Східна та Південно-Східна Європа (CESEE), Європейський Союз). За індексом сприйняття корупції, що коливається від 0 до 100 і відображає сприйняття корупції діловими людьми та експертами країни у державному секторі, у 2017 р. Україна посіла 130 місце з показником 30 п. п. — найнижче серед зіставлених країн (рис. 1).

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що ко-

рупція в Україні знаходиться на дуже високому рівні, що не є прийнятним для країн Європи з низьким доходом. Тому зменшення корупції може виступити індикатором у сприянні прискоренню економічної інтеграції України до Європейського Союзу.

На нашу думку, важливим буде розглядання ВВП на душу населення

і його зіставлення з рівнем корупції в окремій країні (рис. 2). Для цього ми взяли три країни Європи – Польщу, Румунію та Латвію, які розпочавши перехід до ринкової економіки у 1992 р., сьогодні перевершили Україну за цим показником. Румунія та Польща – це дві великі країни Східної Європи, які мають відповідно 19,5 і 38 млн жителів, порівняно

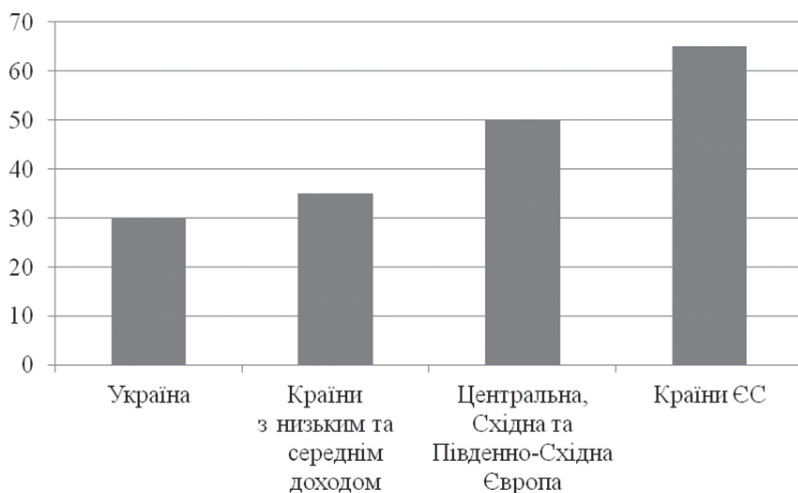

Рис. 1. Рейтинг корумпованості країн Європи за Індексом сприйняття корупції, 2017 р. [11]

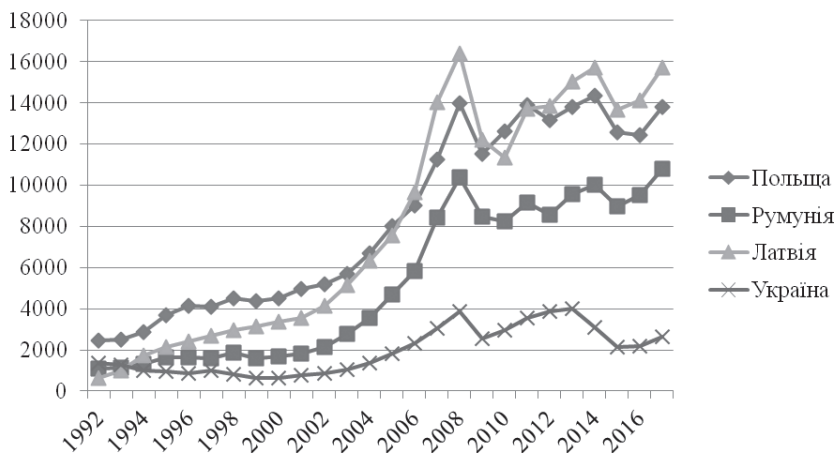

Рис. 2. Динаміка ВВП на душу населення, 1992–2017 рр. [12]

з 43,9 млн в Україні, у Латвії набагато менше — 2 млн. У 1992 р. ВВП на душу населення був приблизно однаковим для цих чотирьох країн. У 2017 р. Румунія, Польща та Латвія в середньому мали ВВП на душу населення втричі вище, ніж в Україні (див. рис. 2). ВВП на душу населення в Польщі становить 70 % від середнього показника в ЄС, а Україна — близько 20 % [12].

Як видно з рис. 2 і 3, існує щільний зв'язок між здатністю контролювати корупцію та зростанням ВВП на душу населення в країнах, що аналізувалися. У випадку з Польщею індикатор контролю над корупцією був досить високим протягом усього досліджуваного періоду, а економічне зростання було вищим. Проте економічне зростання в Україні у розмірі +91,5 % за 25 років паралельно з низьким рівнем контролю над корупцією виглядає мізерним порівняно з Польщею (+461 % з 1992 р.).

Проаналізувавши антикорупційну політику та середовище у цих трьох країнах, досягнутий прогрес

можна пояснити таким чином: вони покладаються на сильні антикорупційні інституції, що виграють від належного керівництва та сильної підтримки громадськості, а також на правоохоронні органи, які на відміну від України включають ефективно функціонуючу та довірену судову владу. Варто також зазначити громадську підтримку антикорупційних установ (рис. 3) та оприлюднену журналістами-слідчими інформацію щодо порушень у цих країнах [14].

Щоб звести рівень тіншової економіки в нашій країні до мінімуму, необхідна, насамперед, залученість до цього самої держави та формування ефективних інструментів пропаганди антикорупційної політики. Спираючись на досвід Румунії, Польщі та Латвії, основними рекомендаціями можуть послужити:

1. Активне використання інструментів впливу на колективну свідомість, що відповідно до моделі історично змінюваної соціальної поведінки може дати позитивний коротко- та довгостроковий результат

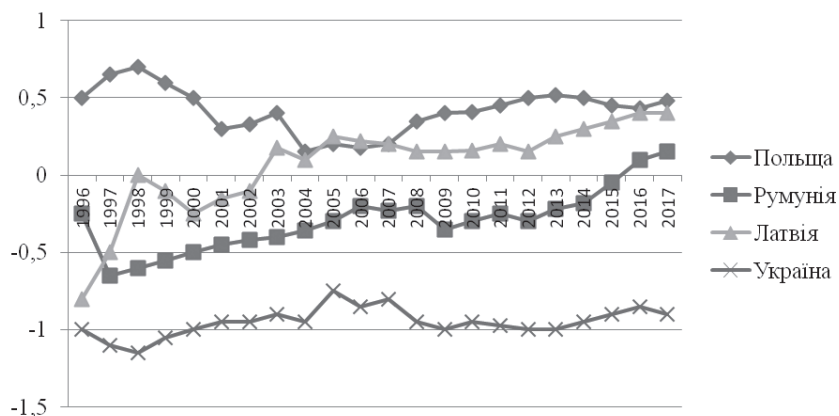

Рис. 3. Динаміка Індексу корупції, що оцінюється Всесвітнім банком, 1996–2017 рр. [13]

у вирішенні питання несприйняття корупції.

2. Удосконалення та підвищення частоти використання електронних систем оподаткування з метою зменшення контакту із клієнтами, а відповідно і зменшення можливості вдавання до корупційних схем на державному рівні.

3. Підвищення ефективності державних органів та вдосконалення законодавчої бази для підприємництва, що значно зменшить стимули до тіньової діяльності та посилить контроль над тіньовими операціями державних органів.

4. Скорочення кількості обов'язкових податків та загальне зменшення податкового навантаження на підприємства з метою спонукання до участі в офіційних трудових відносинах, а також зменшення податкових пільг, які забезпечать рівні можливості для всіх платників податків та мінімізують стимули для зменшення податкових зобов'язань.

5. Посилення відповідальності за ухилення від реєстрації трудових відносин між працівником і роботодавцем, а також ухилення від сплати податків та внесків на соціальне страхування. Підвищення відповідальності за використання схем тіньового оподаткування та навмисної мінімізації податкових зобов'язань.

6. Проведення податкової амністії на основі прозорості та чіткої процедури, яка підвищить ділову довіру до державних органів влади та збільшить доходи бюджету.

Через неможливість повної ліквідації тіньової економіки в реальних політичних, економічних та соціальних умовах, орієнтуватися слід,

насамперед, на наближення її рівня до значення цього показника у країнах ближньої Європи. Скорочення до рівня Польщі показника тіньової економіки дасть можливість Держбюджету України отримати додаткові кошти у розмірі, що складає кілька сотень мільярдів гривень, що, своєю чергою, дасть державі додаткові ресурси і можливості на розбудову сильної і незалежної держави.

Висновки. Проведене дослідження показало динаміку розвитку тіньового сектору економіки України протягом останніх двадцяти років. Детально досліджено втрати Держбюджету України від ухилення сплати податків, що в гривневому еквіваленті у 2018 р. склало понад пів трильйона гривень, яких держава не отримала через функціонування тіньової економіки, а також через неможливість розглядання цих справ у судах за відсутності правової основи вирішення трудових конфліктів. Цими результатами ми підтвердили теоретичні припущення наукової спільноти щодо негативного впливу суттєвих обсягів тіньової економіки на фіскальну сферу в Україні.

Основною метою та стратегічним пріоритетом щодо боротьби з корупцією в Україні має стати створення умов суспільного неприйняття цього явища, зміна стандарту громадської поведінки, а також підвищення інвестиційної привабливості країни, оптимізація податкової та регуляторної політики та ін.

Важливим для України у зниженні рівня тіньової економіки є посилення заходів боротьби із корупцією. Серед важливих шляхів подолання проблеми корупції є розвиток і ви-

користання систем електронного моніторингу за держопераціями, вжиття заходів щодо підвищення незалежності судової влади, покращення роботи антикорупційних комітетів і бюро, а також широке залучення громадськості до активістської діяльності.

Подальший розвиток проблеми дослідження тіньових соціально-економічних відносин в Україні має базуватися на використанні апарату теорії причинності для аналізу історичної моделі українського суспільства та законів його розвитку в сучасних умовах, що мають свою специфіку і значною мірою відрізняються від відомих моделей європейських держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З. С., Гончарук А. Я., Жаліло Я. А. та ін. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. — К.: НІСД, 2013. — 424 с.
2. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика. — К., 2012. — 239 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний моніторинговий портал “Ціна держави” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cost.ua/en/budget/revenue/#1>
5. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження : монографія / кер. авт. кол. доц. І. О. Ревак. — Л.: Львівський ДУВС, 2016. — 220 с.
6. Ставлення українців до корупції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://24tv.ua/skilki_ukrayintsiv_dayut_habari_i_yak_stavlyatsya_do_koruptsiyi

ukrayintsiv_dayut_habari_i_yak_stavlyatsya_do_koruptsiyi

7. Юнг К. Г. Критика психоанализа / Карл Густав Юнг ; [пер. с нем. и англ. под общ. ред. В. Зеленского]. — СПб.: Гуманитарное агентство “Академ. проект”, 2000. — 304 с.
8. Юцишин О. І. Поняття національного характеру, ментальності і національної свідомості як інструмент культурологічного аналізу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.iai.dn.ua/_u/iai/dtp/CONF/4_2004/articles/stat410.html
9. Сушій О. В. Теоретичні основи соціальної архитипіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-sotsialnoy-arhetipiki>
10. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітологічний аналіз): монографія. — К., 1998. — 392 с.
11. Corruption Perceptions Index 2017: Results, Transparency International. Available at: <https://www.transparency.org/>
12. Зростання ВВП на душу населення серед європейських країн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/ukraine/real-gdp-growth>
13. Official web-site of the World Bank. Available at: <https://worldbank.org/>
14. Tanja A. Börzel, Andreas Stahn & Yasemin Pamu. The European Union and the fight against corruption in its near abroad: can it make a difference?, Global Crime, 11:2, 122–144, 2017. — 35 p.

REFERENCES

1. Varnalii Z. S., Honcharuk A. Ya., Zhali-lo Ya. A. et. al. (2013). Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii [Shadow economy: essence, features and ways of legalization].

- Z. S. Varnaliy (Eds.). Kyiv: NISD [in Ukrainian].
2. *Mazur I.* (2012). Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka [Detonization of the Ukrainian economy: theory and practice]. Kyiv [in Ukrainian].
 3. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
 4. Ofitsiyniy monitorynhovyi portal "Tsina derzhavy" [Official monitoring portal "Price State"]. cost.ua. Retrieved from <http://cost.ua/en/budget/revenue/#1> [in Ukrainian].
 5. *Revak I. O.* et. al. (2016). Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [Corruption: Theoretical and Methodological Principles of Research]. Lviv: Lvivskiy DUVS [in Ukrainian].
 6. Stavlennia ukraintsiv do koruptsii [The Attitude of Ukrainians to Corruption]. (2018). 24tv.ua. Retrieved from http://24tv.ua/skilki_ukrayint-siv_dayut_habari_i_yak_stavlyat-sya_do_koruptsiyi [in Ukrainian].
 7. *Jung C. G.* (2000). Kritika psikhoanaliza [Critique of Psychoanalysis]. (V. Zelenskiy, Trans). Saint Petersburg: Humanytarnoe ahentstvo "Akademycheskiy proekt" [in Russian].
 8. *Yushchyslyn O. I.* (n.d.). Poniattia natsionalnoho kharakteru, mentalnosti i natsionalnoi svidomosti yak instrument kulturolohichnoho analizu [Concept of national character, mentality and national consciousness as an instrument of cultural analysis]. www.iai.dn.ua. Retrieved from http://www.iai.dn.ua/_u/iai/dtp/CONF/4_2004/articles/stat410.html [in Ukrainian].
 9. *Sushii O. V.* (2016). Tteoreticheskie osnovy sotsialnoy arhetipiki [Theoretical foundations of social archetypes]. cyberleninka.ru. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-sotsialnoy-arhetipiki> [in Russian].
 10. *Kresina I.* (1998). Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy (Etnopolitohichnyi analiz) [Ukrainian national consciousness and modern political processes (ethnopolitical analysis)]. Kyiv [in Ukrainian].
 11. Corruption Perceptions Index 2017: Results, Transparency International. (n.d.). www.transparency.org. Retrieved from https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 [in English].
 12. Ukraine Real GDP Growth. (n.d.). www.ceicdata.com. Retrieved from <https://www.ceicdata.com/en/indicator/ukraine/real-gdp-growth> [in English].
 13. Official web-site of the World Bank. worldbank.org. Retrieved from <https://worldbank.org> [in English].
 14. *Börzel T. A., Stahn A. & Pamu Y.* (2017). The European Union and the fight against corruption in its near abroad: can it make a difference? *Global Crime*, 11:2, 122-144 [in English].